

шення.

Khrystov O. L., Makotchenko L. M. Participation of defender in criminal proceedings on the basis of agreements. The article deals with issues of protecting rights of a suspect's and an accused in criminal proceedings under agreements.

An important aspect is consolidation at the legislative level a mandatory participation of a defense counsel in criminal proceedings on the basis of an agreement on the recognition of guilt and reconciliation.

An attention is paid to the international experience of the use of rules on mandatory participation of defense counsel in criminal proceedings under the agreements. Furthermore, according to the analysis of statistical data, there is a constant increase in the number of cases of institution agreements in criminal proceedings, indicating the urgency of this matter.

As a result of the research the authors have come to the following conclusions:

1) absence in the Criminal Procedural Code of Ukraine of requirements for mandatory participation of defense counsel in criminal proceedings on the basis of agreements significantly reduces the individual's right to protection.

2) subject to the necessary constitutional guarantees of the right to defense is to secure the legislative level mandatory participation of defense counsel in criminal proceedings on the basis of agreements on recognition of guilt and reconciliation.

Надійшла до редакції 19.03.2015

Черняк Н. П.

кандидат юридичних наук, доцент

Дубина А. І.

слухач магістратури

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.14

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДОКУМЕНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Здійснено постановку та розв'язання окремих теоретичних питань щодо становлення та розвитку документів як джерел доказів у кримінальному процесі.

Ключові слова: документи, докази, фактичні дані, інформація.

Постановка проблеми. Питання щодо визначення поняття документів як джерела доказів у кримінальному процесі лишається досі не вирішеним у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Певним чином це пов'язано з дискусійним характером власне поняття доказу в кримінальному процесі.

У ст. 84 КПК України зазначено, що документи є «джерелом доказів», а у випадках, коли вони мають ознаки, передбачені в ст. 98 КПК України, – речовими доказами. Отже, законодавець тільки декларує існування окремого виду доказів, а саме «документів», проте утримується від визначення як їх-

ньої природи, так і властивостей.

Постійний розвиток та вдосконалення процесу доказування дає можливість виявити нові, раніше невідомі інформаційні ознаки тих чи інших процесуальних форм, що використовуються при розслідуванні злочинів.

Незважаючи на досить значний обсяг досліджень, ряд правових положень, що стосуються проблем поняття «інші документи» як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві, є також дискусійними.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам дослідження у цій сфері приділялася належна увага в працях Ю.П. Аленіна, В. Д. Арсеньєва, М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, Т.В. Варфоломеевої, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.П. Гмирка, В. Я. Дорохова, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенка, В.М. Іщенко, Н.С. Карпова, Є.Г. Коваленка, М.В. Костицького, В.П. Колмакова, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, А.О. Ляша, В.Т. Малярєнка, Г.А. Матусовського, М.М. Михеєнка, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, М.І. Сірого, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, Г.І. Чангулі, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та інших дослідників.

Крім того, до цього часу серед учених немає єдності поглядів щодо загального поняття документів-доказів у кримінальному процесі, визначення їх належності та допустимості. Це негативно впливає на правозастосовну діяльність органів досудового розслідування. Саме усунення цих прогалин зумовило вибір теми наукової статті і свідчить про достатній рівень її актуальності.

Метою статті є висвітлення історії становлення та розвитку документа як процесуального джерела доказів, а також розроблення теоретичних положень, що розкривають поняття і значення документів як джерел доказів у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, а саме ст. 84 КПК України, докази в кримінальному провадженні – це фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

За останні десятиліття було висловлено дуже багато думок щодо суті доказу в кримінальному процесі, котрі базувалися як на законодавстві, так і на даних філософських або прикладних наук.

Традиційно склалося так, що в літературі доказ трактується або як факт об'єктивної реальності, або окремо як факт об'єктивної реальності та джерело відомостей про факт, або ж як єдність фактичних даних і процесуального джерела таких даних.

Доцільно такі думки розглянути в історичному аспекті. У країнах Європи історично сформувалося два типи кримінального судочинства: так званий "англосаксонський" (поширений у Великобританії, а надалі – у США та колишніх британських колоніях) і континентальний (поширений, насамперед, у

Франції, Німеччині та практично в усіх інших європейських країнах, і Російській імперії, до складу якої тривалий час належала й Україна).

Так, видатний німецький юрист XIX ст. К. Міттермайєр вважав, що основна відмінність цих типів визначається провадженням досудового слідства та вільним допуском народу до здійснення судочинства в різних стадіях кримінального процесу [2, с. 140].

В Англії досудове слідство не є обов'язковою стадією кримінального процесу, суд присяжних подекуди вирішує питання і про порушення кримінального переслідування, докази надаються лише суду, суд же їх оцінює (суддя чи присяжні).

Тож у науці кримінального процесу англосаксонського типу визначення суті доказу не є основним предметом дослідження. Праці науковців і юристів-практиків у галузі кримінального процесу такого типу розглядають здебільшого питання належності та допустимості доказів, а також визначення порядку їх дослідження судом і різноманітні винятки із загального правила про допустимість. Учені, що вивчали питання доказового права, базуючись на англосаксонському типі кримінального процесу, обмежувалися украй загальним визначенням доказу [3, с. 125]. При цьому вони розуміли докази як засоби доказування або як певні факти (обставини, події), що підтверджуються чи встановлюються за допомогою доказування [2, с. 2–3].

Російські дореволюційні вчені, котрі поділяли думку про розуміння доказу як факту, у своїх працях зазначали, зокрема, що доказами є сукупність підстав для впевненості в дійсності чи недійсності обставини, що підлягає встановленню судом [4, с. 309-310]. З окресленого вбачається, що в такому контексті доказ трактується, передусім, як певний аргумент або ж як «засіб доказування».

Визначення доказу, характерне для юристів англосаксонської системи права, було безпосередньо імплементоване в апарат кримінально-процесуальної науки деякими російськими дореволюційними, а надалі й радянськими вченими. Відтак радянські вчені-процесуалісти концептуально не відійшли від уже відомих наукових підходів до розуміння поняття доказу. Так, А. Я. Вишинський у своїх працях і теорії доказового права зазначав, що доказами можуть бути факти, речі, явища, люди, їхні дії [5, с. 152].

Навіть після прийняття в 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, у яких докази були визначені як фактичні дані, деякі вчені продовжували стверджувати, що під доказами потрібно розуміти факти, а не дані.

Деяко інакше розуміли суть доказу у кримінальному процесі вчені-процесуалісти країн, в яких панував континентальний тип процесу. У континентальному процесі стадія досудового слідства є безумовно обов'язковою, її провадить відповідний державний орган або посадова особа, при цьому як компетенція слідчих, так і порядок провадження слідчих дій чітко регламентовані законом, а матеріали, здобуті під час таких дій, безпосередньо використовуються в судовому слідстві [2, с. 3].

В англосаксонському ж типі процесу під доказуванням розуміють діяль-

ність сторін у залі судового засідання, а під доказами – певні обставини (їх можна назвати й фактами), відомості про які надаються сторонами як логічні аргументи та контраргументи. Судове засідання має всі ознаки логічної суперечки. Тож не дуже важливо, як саме потрібно розуміти сутність доказу, він фактично наявний у залі суду та надається як аргумент.

Інша річ – визначення доказу в кримінальному процесі континентального типу: докази збираються органом досудового розслідування, оцінюються та перевіряються ще на досудових стадіях. Слідчий, прокурор з метою встановлення істини повинні перевіряти й оцінювати докази, а після цього приймати відповідне процесуальне рішення – про повідомлення про підозру чи про закриття кримінального провадження. У такому разі визначення, що саме є доказом, має важливе як наукове, так і практичне значення.

Трактування доказу як фактичних даних у континентальному типі кримінального процесу, як вбачається, є історично правильним, логічним і вдалим.

Отже, в основу визначення поняття доказу покладено термін «фактичні дані». Різноманітність висловлених у літературі думок щодо сутності доказів у кримінальному процесі зумовлена неоднозначністю розуміння названого терміна. Найпростішим є його тлумачення як відомостей про факти. У такому разі змістом поняття є інформація.

Проте у філософській літературі немає одностайності щодо розуміння і терміна "інформація". Історично сформувалося сприйняття інформації як сукупності відомостей: саме так її розуміли в найрізноманітніших сферах людської діяльності, починаючи від журналістики та закінчуючи військовою справою. З розвитком теорії інформації, інформація стала розглядатися на побутовому рівні (як сукупність відомостей) і на науковому – виходячи з теорії відображення (як взаємовідносна різноманітність). Трактування інформації як відомостей про факти філософи критикують, з огляду на визначення факту. Загалом, факт – це явище, подія, що реально існувала, тому інформацію не можна розуміти як зазначено вище, адже вона може відображати факт неадекватно, не в повному обсязі чи взагалі бути хибною [6, с. 102]. Отже, термін "інформація" є значно ширшим, аніж термін "відомості про факти".

Дослідження суті поняття "фактичні дані" деякі вчені здійснювали на загальнотеоретичному рівні в науці кримінального та цивільного (чи господарського) процесу. Отже, інформацію розуміють як відомості про факти.

Видається, що в такому визначенні не досить чітко простежено нерозривний взаємозв'язок між поняттями «відомості» та «факти», позаяк прийменник «про» може бути витлумачений так: певна інформація пояснюватиметься як така, предметом якої є події, без зазначення, чи повністю вона їх відображає та чи відповідають вони дійсності.

Отже, загалом фактичні дані, безумовно, можна розглядати як інформацію чи відомості, проте їхній зв'язок із фактом має залишатися нероздільним. Саме так їх потрібно розуміти в науці кримінального процесу. Такий висновок повністю узгоджується з вимогами чинного законодавства, зокрема ст. 99 КПК України. І трактування їх саме як фактичних не є випадковим. Ця озна-

ка даних є критерієм класифікації інформації на види. Інформація, що не відображає факт або є хибною (з якихось причин), безумовно, є інформацією, проте не є доказом.

Для того щоб усвідомити єдність співвідношення інформації та факту, потрібно з'ясувати, що ж таке власне факт.

Слово "факт" має три значення: 1) певний фрагмент дійсності, об'єктивна подія, ситуація чи процес; 2) особливе знання про відповідну подію, ситуацію та процес; 3) синонім до істини (наприклад, у значенні "незаперечний факт"). У праві, крім цього, оперують поняттям юридичного факту, що найчастіше розуміється як конкретна соціальна обставина (подія чи дія), що зумовлює настання певних правових наслідків. Отже, коли говорять про юридичний факт, то мають на увазі певну подію, а не знання про неї. Водночас у доказовому праві трактування фактичних даних як доказів не пов'язується з юридичною значущістю цих фактів.

Отже, об'єктивний (і юридичний) факт ототожнюється з фактом як реальністю, а науковий – з фактом як знанням.

Розрізняючи наведене вище значення факту, потрібно зазначити, що взаємозв'язок даних і факту стосується саме факту-реальності (чи події). У такому разі факт, дані щодо якого визначено доказом, безперечно є реальністю (подією чи дією, що колись існувала або продовжує існувати в матеріальному світі).

Тож не можна погодитися з дещо своєрідним поглядом на сутність доказів у кримінальному процесі. Деякі вчені зазначили, що доказами є будь-які дані про факти, отримані з передбачених кримінально-процесуальним законодавством джерел. Під фактами ж пропонується розуміти перевірені за допомогою доказів істинні, цілком установлені на відповідному професійному рівні знання про об'єктивну дійсність. Трактуючи дані як відомості, вчені фактично визнали, що доказ є відомостями про знання, і пропонуване визначення просто дублює його складові частини. Видається більш правильним застосовувати поняття про факти як про знання при розгляді презумпцій і преюдицій. Загалом, правову презумпцію розуміють як таке визначене у правовій нормі становище, коли певний порядок явищ у галузі відносин, які виникають з людської поведінки, визнається звичайним, постійним, нормальним і щодо нього не потрібно спеціальних доказів.

При цьому презумпція, по-перше, не є очевидною, а по-друге, не ототожнюється з істиною. Власне, вона є становищем, яке умовно приймається як істина. У такому разі може бути ототожнена презумпція з фактом у значенні "знання". Вичерпне коло презумпцій у кримінальному процесі міститься у кримінальному процесуальному законодавстві.

Фактично, різновидом презумпцій є так звані "преюдиції". У літературі під преюдицією мається на увазі властивість рішення, згідно з якою встановлені ним обставини можуть бути покладені в основу наступного рішення без повторної перевірки [7, с. 191]. Обставини, що вже встановлені попереднім вироком або рішенням суду, вважаються встановленими та не потребують перевірки.

Водночас варто погодитися з думкою, що способом пізнання преюдиці-

альних фактів у кримінальному провадженні є ознайомлення з тими процесуальними документами, в яких обґрунтовується існування зазначених фактів, власне ж ці документи є не доказами, а саме довідковими матеріалами [8, с. 146]. Отже, слідчий або суд не оцінює доказ з погляду його достовірності, а тому слід визнати, що в такому разі провадиться не кримінальне процесуальне доказування викладених у рішенні фактів, а лише встановлення преюдиціального факту на підставі довідкових матеріалів.

Інша річ, висловлена в літературі думка про те, що вирок стосовно конкретної раніше засудженої особи слід розглядати як доказ, на підставі якого встановлюється особа підозрюваного [9, с. 41], не може бути підтримана. Такий вирок досить опосередковано стосується особи підозрюваного під час вчинення нею кримінального правопорушення та може спричинити неадекватну та необ'єктивну оцінку його особи.

Підсумовуючи сказане вище, варто повністю підтримати визначення, яке міститься в КПК України, що доказом у кримінальному процесі є фактичні дані, які отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1, с. 44]. Фактичні дані як відомості, що відображають факти, є змістом доказу. Приміром, відомості щодо обставин кримінального провадження, котрі містяться в документі-доказі, становлять зміст доказу, викладений у формі документа.

Висновок. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що більшість вчених поняттю «документ» надавали переважно юридичний зміст. Такий же підхід зустрічається і в тлумачних словниках. З появою нових видів комунікаційних засобів і способів фіксації соціально значущої інформації, розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій відбулася докорінна трансформація класичного розуміння поняття «документ». Його широке використання в архівознавстві, діловодстві, управлінській діяльності тощо дозволило деяким авторам «відійти» від необхідності визнання юридичної суті документів і вперше висловити думку, що документ є предметом матеріального світу, на якому штучно зафіксований певний факт дійсності. А звідси і визначення, що документом у кримінальному процесуальному розумінні можна вважати спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 4 черв. 2014 року. – К., 2014.
2. *Миттермайер К.* Уголовное судопроизводство в Англии, Шотландии и Северной Америке : пер. с нем. / Миттермайер К. – М., 1964.
3. *Бентам И. О.* О судебных доказательствах. Трактат : пер. с франц. по изд. Дюмона / Бентам И. О. – К., 1976.

4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / Фойницкий И. Я. – СПб., 1998.
5. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. – 2-е изд. / Вышинский А. Я. – М., 1946.
6. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке (Философские очерки) / Урсул А. Д. – М., 1975.
7. Ендовицкая Е. П. Доказательства в юридическом процессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.П. Ендовицкая. – Саратов, 1987.
8. Зажицький В. І. Предмети пізнання, доказування й дослідження в кримінальному судочинстві / Зажицький В. І. // Сучасні проблеми держави і права. – К., 1990.
9. Коршик М. Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии / Коршик М. Г., Степичев С. С. – М., 1969.
10. Теория доказательств в советском уголовном процессе. – М., 1973.

Черняк Н. П., Дубина А. И. Становление и развитие документов как источников доказательств в уголовном процессе. Осуществлена постановка и решение отдельных теоретических вопросов, касающихся становления и развития документов как источников доказательств в уголовном процессе.

Ключевые слова: *документы, доказательства, фактические данные, информация.*

Chernyak N.P., Dubyna A. I. Formation and development of documents as a source of evidence in criminal procedure. The question regarding the definition of documents as a source of evidence in criminal procedure is still not resolved in the current criminal procedural legislation. In a certain way this is due to the controversial nature of the concept of proper evidence in criminal proceedings.

Continuous development and improvement of the process of proof allows to discover new, previously unknown information of those signs or other procedural forms that are used in the investigation of crimes. Despite the quite considerable amount of research, a number of legal provisions that deal with the problems the concept of "other documents" as a procedural sources of evidence in criminal proceedings is also debatable.

In recent decades, many opinions were expressed on the substance of the evidence in criminal proceedings, which were based on the law and on the data philosophical or applied sciences.

Traditionally, that evidence is interpreted in the literature or as a fact of objective reality, or separately as a fact of objective reality and a source of information about the facts, or the unity of evidence and procedure, the source of such data.

Evidence in criminal proceedings are evidence obtained in accordance with law, on which the investigator, the prosecutor, the investigating judge and the court establishes whether or not the facts and circumstances relevant to the criminal proceedings and shall be subject to proof.

With the advent of new types of communication means and ways of fixing the socially significant information, the development of computer and information technology took a radical transformation of the classical understanding of the concept of "document". Its widespread use in Archival, clerical, administrative activity has led some authors to "withdraw" from the need to recognize the essence of the legal documents for the first time expressed the view that the document is subject to the material world, which is artificially fixed some fact of reality. Hence the definition of that document in the criminal procedural understanding can be regarded as a specially created for the purpose of storing information material object that contains fixed with written signs, sound, images and other information that may be used as evidence of facts or circumstances which are established in the criminal proceedings.

Keywords: *documents, evidence, factual data, information.*

Надійшла до редакції 09.02.2015